

A BUDAI MŰHELY TITKAI

BÉKÉS ENIKŐ

Zsupán Edina (szerk.):

„Az ország díszére”

A Corvina könyvtár budai műhelye

Kiállítási katalógus, Országos Széchényi Könyvtár,
Budapest 2020.

488 oldal, 14 000 Ft

„Az ország díszére létrehozott könyvtárként” értékeltek már rögtön Mátyás király halála után a magyar főurak a Corvina könyvtárat, és megállapodásban kötelezték az örököszt, Corvin Jánost arra, hogy a könyvtárat érintetlenül Budán hagyja, legfeljebb néhány darabot vihet el belőle. Mátyás könyvtára végül szétszóródott a világban, a könyvek nagy része elpusztult, ám a mintegy 235 ma ismert díszes, kézzel illuminált kódex – művészettörténeti és esztétikai értékén túl – így is híven tanúskodik az egykori pompás uralkodói könyvtárról, amely egyúttal a Mátyás-kori művészet és műpártolás egészéről alkotható töredezett képnek is az egyik legfontosabb eleme. A 2018. november 6. és 2019. február 9. között, az Országos Széchényi Könyvtárban megrendezett kiállítás katalógusának címe is jelzi, hogy az utókor nemzeti kulturális kincsként tartja számon a Bibliotheca Corvinát, amely 2005-ben az UNESCO Világörökség listájára is felkerült.

A jelenleg 37 corvinát őrző OSZK épületétől csak pár méterre állt Mátyás király egykori budai palotája, a Corvina könyvtár eredeti helye, amelyet a kiállítás nagy sikerrel idézett meg. A két könyvtár és alapítók eszmei rokonsága önkéntelenül adódik már ebből a térbeli közelségből is, de a párhuzamot explicit megfogalmazta az OSZK Várba költöztetéséről 1959-ben hozott döntést ismertető kiadvány is.¹ Ennek szelle-

mében a nemzeti könyvtár az utóbbi évtizedekben felívelő Corvina-kutatás egyik központja, eredményeit több kutató összefogásával, időről időre kiállítások, igényes szakkatalógusok formájában teszi közzé.

Egyik meghatározó múzeumi emlékem a rendszerváltás idejéből, amint 1990-ben még gimnazistaként sorban állok, hogy bejuthassak a Corvina-kiállításra.² A könyvtár 2002-ben is hasonló tárlattal ünnepelte alapításának 200. évfordulóját,³ a 2008-as Reneszánsz Év során pedig Vitéz Jánosnak a Hunyadi Mátyás számára is példaként szolgáló könyvgyűjteménye és a XV. század könyvkultúrája került a középpontba.⁴ (Corvinákban akkor a szomszédos Budapesti Történeti Múzeum évfordulós Mátyás-kiállításán lehetett gyönyörködni.)⁵ A 2008-ban elindított *Supplementum Corvinianum* kiadványsorozat a külföldi kutatókat is megcélozva négy idegen nyelven közöl beszámolókat a Corvina-kutatás fejleményeiről. Ilyen előzmények után kapta a felkérést egy újabb kiállítás megrendezésére Zsupán Edina klasszika-filológus, humanizmus- és Corvina-kutató, az OSZK munkatársa, aki már korábban is írt többek között Vitéz János kéziratairól, doktori disszertációját pedig a wolfenbütteli Herzog August Bibliothekban őrzött corvinákról írta.

Régóta többeket foglalkoztat a budai könyvműhely kérdése, amely végül a kiállítás és katalógusa fő témája lett. Ilyen kimerítően, monografikus igényvel korábban még senki sem vállalkozott a bemutatására. A témaválasztás hálásnak és indokoltnak bizonyult, ellentétben ugyanis a közönségszalagató, *blockbuster*-kiállításokkal, ez a tárlat és a katalógusa valóban jelentős új szakmai ismeretekkel szolgált.

Az a tény, hogy Hunyadi Mátyás nemcsak Itáliából (elsősorban Firenzéből) hozatott könyvtára számára díszkódexeket, mivel Budán is létre jött egy scriptorokból, illuminátorokból és könyvkötőkből álló műhely, nem volt mindig evidens a kutatás számára. A műhely mesterei is a kortárs itáliai miniatúrafestészet stílusában dolgoztak, többnyire maguk is Itáliából származtak. A budai műhely kapcsán tehát nem beszélhetünk kimondottan, modern értelemben vett helyi, vagy akár nemzeti stílusról. A kiállításnak és a katalógusnak ugyanakkor éppen az az egyik legfőbb tanulsága, hogy a Budán alkotó mesterek munkái és az Itáliából importált kódexek között létrejött kölcsönhatás eredményeként kialakult egy olyan sajátos stíluskeveredés, ami jellegzetes karaktert eredményezett a korabeli miniatúrafes-

1 ■ Sebestyén Géza – Farkas László: Új Nemzeti Könyvtárunk a Várban. *Magyar Könyvszemle*, 76 (1960), 2. szám, 106. old.

2 ■ *Bibliotheca Corviniana, 1490–1990. Nemzetközi corvinakiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban Mátyás király halálának 500. évfordulójára*. Szerk. Karsay Orsolya. Országos Széchényi Könyvtár, Bp., 1990.

3 ■ *Uralkodók és Corvinák. Az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállítása alapításának 200. évfordulóján*. Szerk. Karsay Orsolya. Országos Széchényi Könyvtár, Bp., 2002.

4 ■ *Csillag a holló árnyékában. Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon*. Szerk. Földesi Ferenc. Országos Széchényi Könyvtár, Bp., 2008.

5 ■ *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban, 1458–1490*. Kiállítási katalógus. Szerk. Farbak Péter et al. Budapesti Történeti Múzeum, Bp., 2008.

tészetén belül. A hazai kutatásban először a XIX. század végén vetődött fel a gondolat, hogy a kódexek egységes, aranyozott bőrkötését egyedi, budai jelenséggént lehetne értelmezni. Végül Hoffmann Edit-nek sikerült bizonyítania az önálló budai műhely létezését, illetve meghatározni főbb, elsősorban észak-itáliai eredetű stílusjegyeit. A budai műhely mégis sokáig a Corvina-kutatás legrejtélyesebb területe maradt.

A katalógus bevezető tanulmányában (*A budai műhely*) Zsupán Edina részletesen ismerteti a budai műhellyel kapcsolatos legfrissebb kutatásokat. Megtudhatjuk, milyen új attribúciók, datálások születtek, és hogyan rajzolta át mindez nemcsak a budai műhely, hanem általában a Corvina könyvtár létrejöttével, működésével kapcsolatos tudásunkat. Zsupán érvelése nem szorítkozik a művészettörténészek hagyományos eszközeire, viszont az a kodikológiai, könyvészeti, paleográfiai tapasztalat, amelyet a corvinák tanulmányozása során elsajátított, kifejezetten megtermékenyítően hatott vizsgálatukra. A kötet módszertani újdonságai közé tartozik mindenképpen az, hogy az egyes corvinákat az eddigieknél is komplexebb interdiszciplináris vizsgálatnak vetette alá, kitágítva a korábbi, elsősorban stíluskritikai, ikonográfiai és a provenienciára irányuló kutatásokat, nem utolsósorban pedig az irodalom- és eszmetörténeti kontextusokat. Hol a festékrétegek, a címer vagy a pergamen típusa, az íráskép vagy éppen a scriptor személye is segítette egyes kódexek elkészítésének budai lokalizációját. Az eddigiekhez képest még hangsúlyosabbnak bizonyult továbbá az a megközelítésmód is, amely az itt készült kötetek belső miniatúradíszét és a külső kötetstílusát, összetartozó egységként kezeli, így ahol csak indokolt volt, a katalógustételekben a kötet részletes bemutatása követi a kódex művészettörténeti és tartalmi leírását. Mindezeknek köszönhetően a katalógus egyik legfontosabb újdonsága, hogy jóval több corvinát tart – részben vagy teljes egészében – a budai műhely termékének, mint a korábbi kutatás.

Bővült többek között azon kódexek csoportja is, amelyek bizonyára Vitéz János gyűjteményéből kerültek a Corvina könyvtárba, ami azért is jelentős felfedezés, mert az esztergomi érsek könyvtára sok tekintetben a királyi gyűjtemény mintája volt. Jól illusztrálja azt a folyamatot, hogy hogyan használta fel az uralkodó a Vitéztől megörökölt kódexeket saját könyvtárának gyarapítására, az OSZK-ban őrzött Regiomontanus-corvina, amelynek keletkezési körülményeit

meggyőzően tárja elénk Zsupán Edina (Kat. B2). A csillagászati témájú kódex eredetileg 1471 körül Vitéz környezetében keletkezett, erre enged következtetni többek között az íráskép, valamint a díszítés gótikus stílusa. A kódex díszítése azonban, feltehetően Vitéz halála miatt, befejezetlen maradt, és mintegy tíz évvel később a szabadon hagyott első oldalaira új előszót írtak, melyet ugyanaz a scriptor, de már a humanista írásképet követve, vetett papírra, pontosabban pergamenre. Az előszó kezdőlapjának lapszéli díszét pedig az akkor már Budán tartózkodó firenzei miniátor, Francesco Rosselli készítette el. A Regiomontanus-corvina létrejöttének két fázisa szimbolikus értékű, amennyiben arra is rámutat, hogyan fért meg egymás mellett a hazai udvari művészetben a késő gótikus és az itáliai importként érkező reneszánsz stílus. A kiállítási katalógus érdeme többek között éppen az ilyen és

Philostratus: Heroica, OSZK, Cod. Lat. 417. f 2r.

ehhez hasonló minuciózus nyomozás, amelyben feltárulnak előttünk a kódexek születésének bonyolult rétegei. Janus Pannonius egykori kódexei közül is megcsodálhattunk egyet a kiállításon, ami azért számít ritkaságnak, mert Európa-szerte híres, latinul verselő költőnk könyveit, a hagyományos possesszori jegyek híján, nehéz azonosítani (Janus Pannonius evangéliumos könyve, Kat. C2).

A bevezető tanulmány sorra veszi a budai műhely legfontosabb mestereit és corvináit, s részletesen bemutatja keletkezésük összetett körülményeit, ami új megvilágításba helyezi az egész Corvina könyvtár fejlesztésének menetét. Az első, 1480 körüli időszakban két név szerint is ismert mester, a firenzei

Francesco Rosselli és a milánói Francesco da Castello dolgozott Budán. Rosselli miniátori életművét csak az 1960-as évek óta lehet azonosítani, miután az olasz kutatás felismerte benne az urbinói herceg, Federico da Montefeltro által foglalkoztatott egyik legkedveltebb miniátort. Egy régóta ismert adat pedig magyarországi útjáról számol be, ahova 1479–1481 között tartozása miatt, anyagi megfontolásból érkezett, mert megszűntek az urbinói megrendelések. Az utóbbi évek kutatásai több corvina dekorációját is Rosselli kezétől eredeztették, azonban egyiket sem tudták biztonsággal pontosan budai tartózkodásához kötni. Sokáig úgy tűnt, hogy Mátyás már inkább a miniátor Firenzébe történő visszatérése után rendelt tőle illusztrációkat. Zsupán kutatásainak köszönhetően most már Rosselli budai munkásságához köthetjük a Regiomontanus-corvinán kívül a Beatrix királyné számára készült psalteriumot is, amely, „a budai műhely egyik nagy szerzeménye”, hiszen eddig sok társával együtt itáliai eredetűnek vélték (Kat. a3, 153. old.). A Regiomontanus-hoz hasonlóan a psalteriumon sem csak egy kéz dolgozott: míg a címlap Rossellinek attribúálható, addig a belsőben már egy más stílusban alkotó, milánói miniátor keze nyoma ismerhető fel, akit nemrégiben Nagy Eszter a Mátyás-graduálé díszítésével hozott összefüggésbe. (Az egyes corvinák szövevényes történetét olvasva felmerül a kérdés, hogy talán szemléletes lett volna a kódexek egymáshoz való viszonyát, mondhatni, kapcsolati hálóját ábrára is kivetíteni.) Mindenesetre többek között éppen az új Rosselli-attribúcióknak köszönhetően a műhely stílusa immár változatosabb képet mutat, hiszen a korábbi elképzelések elsősorban az észak-itáliai, ún. lombard stílushoz kapcsolták.

Zsupán Edina kitér Francesco da Castello magyarországi tevékenységére is, aki ennek a körnek az egyik legrégebben név szerint ismert mestere. Főpapi és főúri megrendelésekre is dolgozott, ami arról tanúskodik, hogy a reneszánsz ízlés nem csak a király megrendeléseiben érezte hatását. Az udvarral is szoros kapcsolatban álló Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost számára készített

breviárium a budai műhely egyik legreprezentatívabb, gazdagon díszített példánya, melyet ráadásul Francesco da Castello több helyen szignált is (Kat. D1). A katalógus az ő munkásságát is új megvilágításba helyezi, magyarországi tartózkodása ugyanis – megszakításokkal ugyan, de – majd egy évtizedet ölelt fel. Az újabb kutatásokban pontosabban kirajzolódik, hogyan változott ez idő alatt Da Castello stílusa, hogyan került, ez az eredetileg a milánói

Philostratus: Heroica, OSZK, Cod. Lat. 417. f 1v.

miniátúrafestészet karakterét képviselő miniátor a Budára érkező, firenzei eredetű művek hatása alá. A neki attribúálható kötetek körül még mindig sok a kérdőjel, de az utóbbi években olyan jelentős tételekkel gyarapodott a budai munkásságához köthető corvinák száma, mint a Trapezuntius-corvina (*Rhetorica*, Kat. D6) vagy a csillagászati témájú Tollhopff-corvina (*Stellarium*, Kat. d10), amely attribúciókat Zsupán Edina is elfogad. Elveti viszont azonosítását az ún. Cassianus-mesterrel, aki művészi szükségnevét a szerzetesi élet szabályairól írott, párizsi Cassianus-corvináról kapta (Kat. E3). Jellegzetes stílusuk miatt a budai műhelyen belül külön csoportot alkotnak a Cassianus-csoport tagjai, ami szintén alátámasztani látszik azt a feltételezést, hogy a többféle itáliai miniátúrafestészeti stíusból párhuzamosan merítő, egységes helyi stílus kialakítására törekvés a budai műhely fontos célja lehetett.

Az említett Cassianus-csoport egy másik díszesebb darabja a Filarete építészeti traktátusát tartalmazó Averulinus-corvina, amelyet mostantól, hála a scriptor sikeres azonosításának, szintén a Budán keletkezett corvinák közé sorolhatunk. Hasonló kodikológiai szempontok alapján, továbbá a műhelyre jellemző imitációs technika figyelembevételével tekinthető Budán készült műnek a Philostratos-corvina is, amelyet a korábbi kutatás a főminiátor, Boccardino il Vecchio firenzei származása miatt egyértelműen az Itáliából megrendelt kötetek közé sorolt (Kat. G1). Az egész könyvtár egyik leggazdagabban díszített példányáról van szó, amely egyben az uralkodói reprezentáció legemblematikusabb ikonográfiai programját hordozó corvi-

na. Budai lokalizációja, a többi új „átminősítéssel” együtt nagymértékben növeli a korábban sokszor provinciálisnak, másodvonalbelinek minősített budai műhely rangját, amikor munkáit az Itáliában „sztár-miniátoroktól” rendelt luxuskódexekkel vetették össze. (Ezzel az összehasonlítással egyébként gyakran a hazai humanizmus kutatás is szembesül, ha sorra vesszük, hogy kik azok az olasz humanisták, akik végül eljutottak a budai udvarba.)

A katalógus végleg leszámol azzal a mítosszal is, amely sokáig az ún. fehér indafonatos kódexeket övezte. Az 1460–1470 közötti időszak firenzei díszítmódjáról elnevezett csoport kötetéről a kutatás korábban azt gondolta, hogy az uralkodó nagyjából keletkezési idejükkel egy időben rendelte meg őket, s így ezek alkották volna a gyűjtemény korai rétegét. Mára azonban már bizonyosnak látszik, hogy ebben az évtizedben még nem beszélhetünk a Corvina könyvtár létezéséről, és a corvináknak ez a csoportja csak később érkezett Mátyás gyűjteményébe. (Eredeti tulajdonosaik közül megemlíthetjük Vitéz Jánost és Janus Pannoniust, korábbi uralkodókat és legújabbban Handó György kalocsai érseket, amint azt Pócs Dánielnek sikerült nemrégiben bebizonyítania és a katalógusleírásokban is bemutatnia.) A Corvina könyvtár állományának nagy részét a másoktól örökölt kódexek tették ki, a tulajdonosváltás fontos gesztusaként pedig az eredeti tulajdonos címerét minden esetben átfestették a királyéval. (Zsupán részletesen taglalja a címerhasználat módozatainak jelentőségét is.) A műhelyben ezt a munkafázist két ismeretlen kéz, az ún. „első” és „második” címerfestő végezte el. A katalógusban publikált nővumok közé tartozik az is, hogy alaposabban megismertek a korábban csak címerfestőként emlegetett mesterek munkamódszerével, stílusával. Ugyanis Zsupán Edina szerint a címerfestőket a címerek és iniciálék megfestésén kívül egy-egy corvina teljes díszítésével is megbízták. Az „első címerfestőhöz” köti a modenai Alberti-corvina illuminálását, a második címerfestő keze nyomát pedig a kortárs Pietro Ransanónak a magyarok történetéről írott művét tartalmazó corvina díszítésén véli felfedezni (Kat. II). A Ransanus-corvina a frissen a budai műhely körébe sorolt darabok egyike – korábban ezt is itáliai, leginkább nápolyi eredetűnek vélték.

A stílus, sokszor egészen apró részleteket, állatfigurát vagy arcábrázolásokat összehasonlító komparatív, illetve kodikológiai érveket, azaz a kódex materiális, fizikai jellemzőit is vizsgáló argumentációk során a kódexek új, izgalmas kapcsolatrendszere elevenedik meg az olvasó előtt, egyúttal feltárul a helyi mesterek munkamódszerének egyik legfontosabb ismérve, az imitáció mikéntje is. A kisebb, anonim miniátorok munkáit sokszor éppen azért nehéz elkülöníteni egymástól, mert gyakran használták fel előképül a könyvtár már kész, illuminált kódexeit vagy a Firenzéből megrendelt díszkódexek lapjait, s előfordult, hogy egy művön belül egyszerre több

corvina stílusa, részlete is visszaköszön. „Mintha elindult volna egy folyamat, amelynek során a királyi könyvtár gyarapodó állománya, illetőleg a benne található díszítés egy folyamatosan bővülő motívumbázist képezett volna a későbbi kézirat-produkció számára” – fogalmaz Zsupán (59. old.). Vagyis kialakulóban volt a budai műhelyre jellemző stílus, amelynek egyik fő ismérve éppen egyfajta eklektika volt.

Zsupán Edina fejezetének, de az egész katalógusnak is az egyik legfontosabb konklúziója megerősítette azt a korábbi feltételezést, amely szerint a könyvtár jelentős hányadát csak Mátyás király uralkodásának utolsó évtizedében rendelték meg. Ezen belül is a legdíszesebben illuminált kódexek nagy része csak az 1485 utáni évekre, vagyis a Bécs (1485) és Bécsúj hely (1487) elfoglalása utáni, politikailag nyugodtabb időszakra datálható. (Ez a jelenség egyébként a szobrászat és az építészet terén megfigyelhető tendenciákkal is egybevág.) A király 1490-ben bekövetkezett halála tehát ezt a nagyszabású, az itáliai kortársakéval vetekedő művészeti programot szakította félbe.

Nem állíthatom, hogy Zsupán Edina tanulmánya könnyed olvasmány lenne azok számára, akik kevésbé jártasak a corvinák univerzumában, de a katalógus pillérét alkotó fejezet az utóbbi évek Corvina-kutatásának egyik legfontosabb fejleményeként értékelendő. A számtalan újdonságot tartogató szöveg módszertani szempontból hasznos lehet a nem művészettörténész olvasóknak is. Egy irodalomtörténésznek például rögtön eszébe juthat a korabeli szövegalkotói eljárások közül az imitáció, a kompiláció vagy a parafrázis, amelyek párhuzamba állíthatók az itt leírt vizuális alkotói módokkal. Zsupán szövege magán viseli a szerző egyik legjellemzőbb kutatói attitűdjét, az alázatot és a szerénységet. Ez az attitűd érvényesült a kötet szerkesztésében is, az övével nem egyező attribúcióra vagy datálásra vonatkozó véleményeket ugyanis a többi szerző szabadon kifejtette.

Mikó Árpád tanulmánya (*Konstrukció és rekonstrukció. Adalékok a Corvina budai műhelyének historiográfiájához*) áttekinti a budai műhely kutatástörténetét kb. az 1970-es évekig, Csapodi Csaba munkásságáig. Mikó a corvinák emblematikus bőrkötéseinek recepciójával indít, néhány példán bemutatja, hogyan utánozták a XVII. századtól kezdve egészen a XX. századig a hazai bibliofil gyűjtők és könyvkötőművészek a corvinák bőrkötését. A reprezentatív, aranyozott kötések már a XIX. századi kutatás is a Corvina-könyvtár védjegyeként értelmezte, éppen ezek alapján azonosított Rómer Flóris, a hazai művészettörténet és régészet egyik megteremtője is corvinaként egyes díszkódexeket. Mikó Árpád már korábbi tanulmányaiban is behatóan vizsgálta a Mátyás-kori művészet utóéletét és kutatástörténetét. Ezúttal a corvinakötések mesterei és eredete körül folyó kezdeti vitákat és nemzetközi visszhangjukat ismerteti. Tanulmányából azt is meg-

érthetjük, hogy a korábbi művészettörténet-íráshoz képest mekkora előrelépést jelentettek Hevesy Andor (André de Hevesy), majd Hoffmann Edith 1920-as években megjelent publikációi a budai műhelyről, mindezt úgy, hogy közben egyfajta izgalmas korrajzot is kapunk, Mikó ugyanis a corvinakutatók eddig kevésbé ismert társadalmi, családi hátterét, kapcsolati hálóját, fontosabb biográfiai adatait is elének tárja.

A corvinák kötésével és általában a magyarországi reneszánsz bőrkötésekkel foglalkozik Rozsondai Mariannak, a téma legszakavatottabb szerzőjének tanulmánya is (*A magyarországi könyvkötések reneszánsz korszaka*). A ma mintegy 217, eredetiként számontartott corvinának körülbelül egyharmadának megvan az eredeti díszkötése. Nincs köztük két egyforma. A görög kódexek ún. *alla greca* kötést kaptak (amit részletesen a következő tanulmányban Németh András ismertet), viszont a latin és a görög nyelvű kódexek borítóján egyaránt olvasható a kötetben foglalt mű szerzője és címe, ami hozzájárult a könyvtár egységes arculatához. Rozsondai cikkéből megtudhatjuk, hogy a kutatás mai állása szerint a Mátyásnak dolgozó budai műhely könyvkötője olasz származású mester lehetett, s a kötetek stílusa és felépítése is nagyrészt itáliai mintákat követ. Rozsondai ismerteti a corvinakötések datálásának problematikáját, valamint recepciótörténetüket is, hiszen a könyvtár gyarapítása Mátyás utódja, II. Ulászló uralkodása alatt is folytatódott, még ha nem ugyanolyan mértékben is.

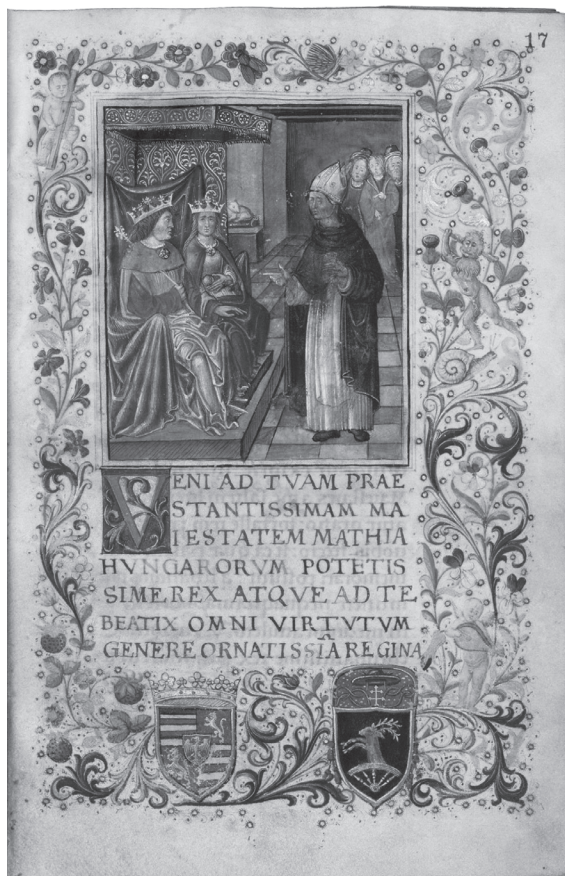
Németh András a Corvina könyvtár görög nyelvű kódexeinek a budai műhelyben elvégzett restaurálását tárgyalja, amivel mostanáig – legalábbis ilyen behatóan, mind filológiai, mind pedig könyvészeti szempontból – a kutatás még nem foglalkozott (*A Corvina görög nyelvű kódexeinek restaurálása Budán*). A szerző évek óta sikeresen vizsgálja a görög nyelvű corvinák csoportját, néhány éve pedig már a Vatikáni Apostoli Könyvtár görög nyelvű kéziratainak egyik *custos*aként folytatja kutatásait. A görög kéziratok többsége nem korabeli, humanista másolat, és értékük nem annyira

díszítettségükben, mint inkább régiségükben, görög mivoltukban rejlett. (Feltehetően már csak azért is különlegesnek számítottak, mert a XV. század második felében a jó görögtudás még a humanisták között sem volt annyira elterjedt, mint a latiné.) Ma már nehéz pontosan megállapítani a görög kódexek számát a Corvina állományán belül, de bizonyára már a kortársak és a közvetlen utókor is nagyra becsülte őket, amint az a tanulmányban hivatkozott forrásokból kiderül. Ismeretes, hogy Janus Pannonius számos görög kézirat tulajdonosa volt, amelyek a költő 1472-es halála után nagy valószínűséggel Mátyás

könyvtárába kerültek. A Corvinához köthető görög kódexek között olyan jelentős darabok is vannak, mint VII. (Bíborbanszületett) Konstantin császárnak (905–959) a bizánci udvari szertartásrendet bemutató, *De ceremoniis* című munkája, amely műnek a nagy részét csak ebből az egy példányból ismerjük. Németh egy alapos könyvészeti és könyvrestauratori nyomozás részleteibe vezeti be az olvasót, bemutatva több példán is, hogyan újítták fel a könyvtárba érkező sérült, hiányos, rossz állapotú görög kódexeket, és hogyan, milyen technikával készítették rájuk új, görögös jellegű kötést, amivel első ránézésre megkülönböztethetők voltak latin társaiktól. A restaurálás folyamatának rekonstruálásával a szerző egyúttal a budai könyvkötő műhely tevékenységével kapcsolatban is új eredményekre jutott.

A magyarországi corvinakutatás nemzetközi

beágyazottságáról tanúskodik Mario Marubbi fejezete, amely a budai műhely egyik vezető, név szerint is ismert, már említett mesterének, Francesco da Castello pályafutását tekinti át (*Francesco da Castello pályafutása*). Az utazási és külföldi kutatási lehetőségek rendszerváltás utáni bővülésének köszönhetően az elmúlt évtizedekben erősödött a magyarországi és nemzetközi reneszánsz kutatók együttműködése, amely több sikeres konferenciában és kiállításban is manifesztálódott. Ennek eredményeként a Mátyás-korra vonatkozó művészettörténet-írásunk számos új adattal gazdagodott, így például korábban

Ransanus: Epitome rerum Hungaricarum,
Cod. Lat. 249. f. 17r.

ismeretlen, szükségénnel ellátott művészeket sikerült azonosítani, korábbi téves attribúciókat megcáfolni, egyszóval az itáliai anyag beható ismerete és a nemzetközi szakirodalomban való jártasság az olyan műalkotások tanulmányozásának elengedhetetlen feltételévé vált, amelyek alapvetően itáliai hatásra születtek meg. Éppen ezt a nézőpontot villantja fel a miniatúrafestészetet kutató Marubbi írása is, aki Castello műveit a mester keze munkájaként meghatározott egyéb, itáliai munkákkal együtt ismerteti. A miniátorok azonosítása sok esetben stíluskritikai alapon történik, amikor nem áll rendelkezésre egyéb kodikológiai információ, írásos forrás vagy szignatúra, mint Castello esetében. Marubbi ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy még a szignatúra sem jelenti feltétlenül, hogy az adott kódex összes lapjának minden részletét a mester saját kezűleg festette volna meg, mivel ezek az illusztrációk műhelymunkák voltak. Castello jellegzetes stílusa, színhasználata, figuráinak megformálása számos corvinán feltűnik, ezért a budai oeuvre-jéhez sorolt munkák listája folyamatosan bővül. Marubbi ráadásul stíluskritikai érvek alapján elfogadja azt az olasz kutatók által képviselt, míg a magyarok által inkább elvetett feltevést, hogy Castello lett volna az ún. Cassianus-mester. Ezen értelmezés feltételezi, hogy mintegy két évtizedes munkássága során Castello képes volt folyamatosan megújulni, stílusát az új impulzusok, tanulmányutak hatására változtatni. Marubbi az attribúció kérdését is rugalmasabban fogja fel. Csak helyeselni lehet, hogy a szerkesztő teret engedett az egymástól eltérő álláspontok kifejtésének is, főleg egy olyan témában, ahol nehéz egzakt bizonyításokkal élni, s akármelyik véleménynel rokonszenvez is az olvasó, módszertanilag mindegyik fejtegetés izgalmas és releváns olvasmány.

Minthogy a budai műhely kérdéskörét vizsgáló kiállítási katalógus a kódexeknek elsősorban a művészettörténeti és könyvészeti aspektusaival foglalkozik, a kötet szerzői közül szinte egyedülként Ekler Péter érinti eszmetörténeti vonatkozásait is (*Ptolemaiosz és Trapezuntius: adatok Johannes Regiomontanus műveiről, valamint életének magyarországi szakaszához*). A corvinák kutatása hagyományosan szorosan kapcsolódik a magyarországi és nemzetközi humanizmuskutatáshoz, s az utóbbi időben olyan tudományos művek is fókuszba kerültek, amelyekkel a corvinákat kutató irodalomtörténészek korábban nemigen tudtak mit kezdeni. (Megemlíthetjük itt többek között Zsoldos Endre, Láng Benedek, Orbán Áron és Veszprémy Márton írásait, amelyek a csillagászati, illetve asztrológiai témájú corvinákkal foglalkoznak.) Ezek a kötetek is Vitéz János és Hunyadi Mátyás szinte már közhelynek számító asztrológiai érdeklődéséről tanúskodnak, amit számos más forrás és ábrázolás is alátámaszt. Ekler tanulmánya két, a budai udvarral szoros kapcsolatot ápoló, kortárs szerző csillagászati témájú műveire hívja fel a figyelmet, többek között a bécsi Regiomontanus- és

Ptolemaiosz-corvinára, amelyek díszítése szintén a budai műhelyben készülhetett el. Ekler ismerteti a Johannes Regiomontanus és Georgius Trapezuntius műveit és latin fordításait tartalmazó corvinákat a paratextusokkal együtt, kitérve későbbi kiadásaira is. A Trapezuntius és Regiomontanus életműve közötti kapcsolat Ptolemaiosz örökségén alapszik, előbbi ugyanis lefordította latinra és kommentárral látta el az *Almagestet*, utóbbi pedig kivonatot állított belőle össze, az ún. *Epitomét*. Ekler a korabeli Ptolemaiosz-recepció szempontjából jelentős, ám ez idáig kevésbé ismert műre is felhívja a figyelmet; a *Defensio Theonis*-ban Regiomontanus éppen Trapezuntius kommentárjával vitatkozik.

Sajnálatos ugyanakkor, hogy a szerző még csak utalás szintjén sem tér ki azokra a kontextuális szempontokra, amelyek az ismertett művek keletkezési körülményeire világítanak rá. Pedig érdemes lett volna röviden ismertetni ezeket a témában kevésbé jártas olvasók kedvéért, hiszen az általa bemutatott szövegek szorosan kötődnek a XV. századi tudományos és filozófiai vitákhoz, sőt tudománytörténeti relevanciájukon felül éppen ettől válnak izgalmas olvasmánnyá. Nem lehet szó nélkül hagyni többek között az a tényt, hogy Regiomontanus azért ajánlotta az *Epitomét* Bessarion kardinálisnak, mert éppen ő volt az, aki nem lévén megelégedve Trapezuntius fordításával, megbízta a bécsi csillagász tanárát, Peurbachot egy új elkészítésével, amelyet végül Peurbach halála miatt Regiomontanus fejezett be. Az utóbbi időben több tanulmány is kimutatta Bessarion műveinek ismertségét a budai udvarban (Zsupán Edina, Bolonyai Gábor, Pócs Dániel írásai), aki a XV. század második felének meghatározó tudósa és a korban reneszánszát élő neoplatonizmus egyik fő képviselője volt. Bessarion a platonizmus-sal kapcsolatos meggyőződését az *In calumniatorem Platonis* című művében fejtette ki, amelyben ugyancsak Trapezuntius-szal vitatkozik. De a kiállításon megtekinthető volt egy Bessarion műveit tartalmazó corvina is (Kat. H6), amely szintén tartalmaz egy olyan szöveget, amelyben ugyancsak Trapezuntius egy – mára már elveszett – írásával vitatkozik. Az ehhez hasonló eszmetörténeti vonatkozások mellőzése azért is hiányérzetet kelt az olvasóban, mert az Ekler által tárgyalt művek részletes leírásai a kötet katalógustételei között ehhez a fejezethez irányítják vissza az olvasót az eszmetörténeti kontextus alaposabb megértése végett.

A katalógus tanulmányait Boreczky Anna írása zárja, aki a tárgyalt korszak három, Magyarország történetét feldolgozó művén keresztül (a Thuróczi-krónika, Ransano és Bonfini históriái) mutatja be a korszak könyvművészetének heterogeneitását. A fejezetnek már a címe is azt jelzi (*Történetírás és könyvkultúra Mátyás király udvarában. A budai műhely verőjára*), hogy a szerző a három különböző történeti mű segítségével egyfajta kitekintést akar nyújtani annak a szellemi közegnek a sokféleségére,

amelyet udvari művészetnek szokás nevezni. Jóllehet az utókor által konstruált Mátyás-képnek köszönhetően ez az udvari művészet a mai napig a *par excellence* itáliai reneszánsz művészet magyarországi meghonosodásaként él tovább a köztudatban, a Mátyás-kor művészetét, építészetét, irodalmát elemző művek rendszerint figyelmeztetnek arra, hogy valójában mennyire összetett jelenséggel állunk szemben. Ezt az interpretációt erősíti Boreczky Anna tanulmánya is, amikor a királyi udvar környezetében létrejött három historiográfiai mű keletkezési körülményeinek, recepciójának, s a szövegeket hordozó médiumnak, illusztrációinak a differenciáltságát vizsgálja.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy a budai műhely tevékenységét és az uralkodói könyvtár létrejöttét feltáró kötet számos tanulsággal szolgál a Mátyás-kori udvari művészet és mecenatúra egészének megítéléséhez. A Corvina-könyvtár szimbolikus jelentősége – önnön művészettörténeti és történeti értékén túl – abban rejlik, hogy az uralkodó tudatos politikai propagandisztikus és reprezentációs törekvései nyilvánulnak meg benne. A budai műhely jelentőségének felértékelődése még inkább nyomatékosítja Mátyás mecénási tevékenységét, miközben az udvar más megrendelőire is ráirányítja a figyelmet, mint például Aragóniai Beatrix és testvére, Aragóniai János szerepére. A kötet tehát a művészettörténeti és könyvtörténeti kutatásokon túl kiindulópontul szolgálhat minden olyan vizsgálathoz, amely a Mátyás-kori udvari művészet hazai és itáliai kulcsfigurái és a művek létrejöttében közreműködő szereplők közötti kapcsolati hálót igyekszik feltérképezni.

A kötet tanulmányait követik a gyönyörű fotókkal illusztrált, részletes katalógustétel-leírások, amelyek a főbb mesterek és stílusban elkülöníthető csoportok szerint alkotnak külön egységeket. (A tételek számozása megegyezik a kiállításra megjelent magyar–angol nyelvű kalauzával.) A katalógus végén mutatók és bibliográfia segítik a tájékozódást. Dicséret illeti a könyv külsejét is, melyet a corvinákhoz méltó elegancia s a kiállítás installációjából visszatérő sötétkék-arany színpárosítás jellemez. (A tárlat belsőépítésze, Gazdag Mária 2019-ben az *A'Design Award* nemzetközi szervezettől bronzfokozatot nyert e munkájával.) Itt kell megemlítenünk azt is, hogy a katalógus publikálását jelentős online tartalomfejlesztés is kísérte. Az OSZK irányításával évek óta zajlik a corvinák digitalizálási programja (*Bibliotheca Corvina Virtualis*: <https://corvina.hu/hu/cimlap/>), amelynek keretében egyelőre a magyarországi és a wolfenbütteli corvinák digitalizált másolatát tették közzé. A projekt honlapján kapott helyet a budai műhelyt bemutató kiállítás virtuális változata is (<https://exhibitioncorvina2018.oszk.hu/>), így a magyarországi időszaki kiállítások történetében viszonylag egyedülálló módon, háromdimenziós panorámaképekben sikerült megörökíteni és újra bejárhatóvá tenni a kiállítás terét is, a tárlókban pedig az egyes corvinákra kattintva megtekinthető a címlapokról készült fotók.

Az utóbbi időkben az OSZK gyakran került a kultúrpolitika kerestttüzébe, dolgozóinak munkáját a költözésről időről időre felröppenő hírek, átszervezések nehezítik. Az alulfinanszírozott intézmény a mellette még kitartó, elhivatott munkatársaknak és a szakma többi képviselőjének köszönhetően, műhelymunkájuk eredményeként mégis fel tudott mutatni egy közönségsikert arató kiállítást, több kísérő rendezvénnyel és kerekasztal-beszélgetéssel. A szakkatalógus is elkészült. Csak remélhetjük, hogy a nemzet könyvtára a későbbiekben is dicsekedhet hasonló szakmai teljesítményekkel. □